Türkçede (gelecek zaman) edatı

Pr. Besim ATALAY

Türk dilinin kendi öz kaynağından gelen ve zaman zaman şekil değiştiren köklü edatlarından birisi fiil kalıplarında g e l e c e k zamanı gösteren edattır. Hemen her dilde bu gibi edatlar önceden başlı başına birer kelime iken gitgide aşınarak ve varlığından bir takım şeyler kaybederek bir *ek* haline gelmiştir. Çok kere bu gibi eklerle bunların asılları arasındaki bağlantı güç sezilir; hiç sezilmediği de olur.

Bir dil nekadar eski ve köklü ise o dildeki eklerle edatlar da ona göre işlenmiş, aşınmış, tam bir ek haline gelmiştir. Yeni dillerde edatlarla ekler henüz eski kılıklarını kaybetmemişlerdir.

Arî dillerin hemen hepsinde eklerle edatların bir takımları hâlâ tam kelime halindedir. Her hangi bir anlamı gösterebilmek için bu kelimeler başka bir kelimenin ya önüne veya sonuna getirilir; Fransızcadaki tadiye şekli, Farsçadaki istikbal, meçhul, vücubî, iktidarî fiil şekilleri, Rusçadaki tadiye ve meçhul şekli gibi... İşbu dillerdeki bu şekiller iki fiilin yanyana gelmesiyle yapılır. Asıl fiilin anlamına bir şey katan e k f i i l hâlâ tam kelime halinde olup henüz edat haline gelmemiştir.

Yüzlerce yıldanberi Türk dilinde, fiillere getirilen tadiye, meçhul, istikbal ve vücup edatları tam kelime halinden çıkmış, edat ve ek şeklini almıştır. Bu hal Türk dilinin eskiliğini gösteren önemli bir tanıktır.

İşte «istikbal edatı» adı verilen edat ta böyle, aslında başlı başına bir kelime iken kullanıla kullanıla ek halini almıştır. Bugün *cek, cak* şeklinde gördüğümüz bu edat, zaman anlamına gelen *çağ*'dan başka bir şey değildir; çok kullanılma yüzünden kelimenin âhengine uyarak *cek, cak* haline gelmiştir.

Bunun *çağ* kelimesinden gelmiş olduğunu gösteren tanık bugün yaşamaktadır. Ülkemizin doğusunda, Van ve Malatya vilâyetlerinin bazı bölgelerinde ve hele Bihinsi taraflarında *çağ* kelimesi hâlâ âhenge uymadan ve aslı bozulmadan istikbal edatı olarak kullanılmaktadır; oralar halkı «*olacağım, bulacağım, geleceğim*» diyecek yerde «*olaçağım, bulaçağım, geleçağım*» derler.

Şu söylediğim tanıktan ve aşağıya doğru görülecek olan örneklerden *cek*'le *cak*'ın aslının *çağ* kelimesi olduğunda şüphe kalmıyacaktır. Şurası

da iyi bilinmelidir ki *çağ* kelimesinin *cek, cak* şeklinde istikbal edatı olarak kullanılmıya başlanması işi çok eski değildir; bu, yeni sayılacak olan bir zamanda böyle olmuştur. Her nekadar Türkçede *cek*li, *cak*lı fiiller eski ise de, bu şeklin istikbal anlamına gelmesi dört asırlık bir iştir.

Bundan evvel bir taraftan *ser, sar,* bir taraftan da (*gele, ola* kelimelerindeki) *e, a* sesleri bu işi görür imiş; daha eski zamanlarda *gay, gey* istikbal edatı olarak kullanılmıştır.

*Gay*lı, *gey*li istikbal şekillerinin kullanıldığı devirlerde müzari şekli sırasına göre istikbal, sırasına göre de hal anlamında kullanılmış.

Orhun yazıtlarında istikbal şekli:

Türk dilinin en eski yazılı izerleri -şimdilik- Orhun anıtlarından başlamaktadır; ben de işe oradan başlıyacağım. Orhun anıtlarında ayrıca istikbal şekli yoktur: «ismi fâil» kalıbı bu işi görürmüş; fiil kökünе takılan *deçi, daçı* eki, yerine göre ismi fâil, yerine göre de istikbal belgisi olmuştur. Orhun yazıtındaki «*Boldaçısen, yanıldaçısen*» sözleri «*olacaksın, yanılacaksın*» anlamınadır. (*)

Bugün bile Maraş ve Elbüstan taraflarında *cek*'li *cak*'lı istikbal şekli kullanılmakla beraber, Orhun yazıtlarındaki şekle benzeyen «ismi fâil» kalıbı da bu anlamda kullanılmaktadır. Oralar halkı ve hele en çok köylüler «*yarın geliciyim, o alıcıdır, öbürgün gidiciyim*» derler ki «*yarın geleceğim, o alacaktır, öbürgün gideceğim*» demektir.

Fransız bilginlerinden sayın Jean Deny'nin yazdığı Türk Dili Gramerinde Anadoluda *ci* ekinin istikbal anlamına dahi geldiği yazılmaktadır. (Sahife: 397)..

Her nekadar Orhun anıtlarında «*üze tenri basmasar, asra yir tilinmeser*» gibi *sar*lı, *ser*li şekiller varsa da bunlar istikbalden ziyade şarta benzemektedir. *Ser*li, *sar*lı fiillerin istikbal anlamında kullanılmaları daha sonraki devirlerde olmuştur.

Divanü Lûgat'te *ser*li, *sar*lı fiiller az olsa da yine vardır; fakat bu fiiller istikbal anlamına değil, şart anlamına gelmektedir. Nitekim şu savda öyle gelmiştir.

«Buşmasar boz kuş tutar»
«İvmeser ürüng kuş tutar» (**)

(*) Thomsen: Orhun yazıtları sahife: 161 Not: 56.

(**) Adam kendini sıkmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar. Divanü Lûgat C. 2, Sahife: 11...

Divanü Lûgat'ten az evvel yazılmış olan «Kutadgu-Bilig» de istikbal şeklinin *gay* ve *gey* ile geçtiği şu beyitte görülmektedir:

«Bitik bilmes erse apa oğlanı»
«Nigü bilgey erdi yıl ay gün sanı» (*)

Şurası iyi bilinmelidir ki bu şekil kalıplar Kutadku-Bilig'de her zaman ve her yerde istikbal anlamına gelmemekte, yerine göre dua ve dilek anlamlarına dahi geldiği gibi, hal ve istikbalde ihtimali olan müzari şekli yerinde de kullanılmaktadır.

Birinci hale örnek:

«Nigü tir işitgil bu beyt aygucu»
«Okıgıl açılgay tışı hem içi» (**)

Müzari yerinde kullanıldığına örnek:

«Köyer ottek bu gereksiz sözüng»
«Ağızdın çıkarma köyigev özüng» (***)

Divan'da istikbal şekli:

Divanda istikbal şekli açıkça söylenmekte ve nasıl yapılacağı gösterilmektedir. İkinci cildin 55 inci sahifesinde şöyle denmektedir: «Bir kimse bir işi gelecek zamanda yapacaksa, «emrihâzır» sıygası üzerine-tok ve kalın sesli kelimelerde- *gay*, ince sesli kelimelerde *gey* getirilir; *kurgay, gelgey* gibi.. (*Kuracak, gelecek* demektir.)

Bununla beraber Divan bazı kere «müzari» fiilinin hem hal ve hem istikbal anlamlarına geldiğini de söyler; Divan'ın 2 nci cildinin 29 uncu sahifesinde «müstakbel fiili *r* harfine bağlıdır.» denmektedir. Bu söz yukarıdaki davamızın tanığıdır. Yine Divanın ikinci cildinin 127 nci sahifesinde, üç harfli fiillerden yapılan istikbal kalıbının *kezrür* ve *tapnur* şekillerinde geldiği söylenmektedir.

Yukarıdanberi söylemiş olduğum sözlerden anlaşıldığına göre, istikbal şekli, Orhun anıtları devrinde *boldacı, aldacı,* Kudatgu-Bilig ve Divan'ın yazıldığı çağlarda *bolgay, algay* kalıbında imiş. Bu devrede müzari şekli aynı zamanda, yerine göre istikbal anlamına dahi geliyormuş.

Divanü Lûgattan Müyessiretül-ulûm devrine kadar:

Divan'dan sonra iki türlü istikbal şekli görülmektedir.

Birinci şekil — Bugün bazı kere arzu ve dua yerinde, bazı kere de

---

(*) Adam oğlu kitap bilmezse yıl, ay gün hesabını nasıl bilecek?

(**) Bu beyti söyleyen nice söyler, işit, düşün, içi ve dışı açılsın.

(***) Bu gereksiz sözün ateş gibi yakar, onu ağzından çıkarma; kendini yakar. (Fergana nüshası fotokopisinden)

«emri gaip» gibi kullandığımız *gele, gide, ola, bula* gibi kalıplardır. Bu kalıplar *gelgey, gitgey, olgay, bulgay* gibi şekillerin kısaltılmışıdır.

İkinci şekil — *Ser*'li ve *sar*'lı şekillerdir. Bunun Doğu Türkçesinden ziyade Batı Türkçesinde, bizde -bu anlamda- kullanıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlıların ilk devirlerinde yaşamış olan yazmanların izerlerinde, *ser*li, *sar*lı istikbal şekli bol bol görüldüğü halde o devirde, hatta daha sonraki devirlerde doğu yazmanlarının izerlerinde bu şekil görülmemektedir. Ali Şir Nevai'nin eserlerinde bu çeşit istikbal şekli bulunmadığı gibi Füzuli'de dahi yoktur.

Batıda 14 üncü ve 15 inci asırlarda yazılmış olan Türkçe metinlerde istikbal kalıbı çok kere *sar*'lı ve *ser*'lidir. «Süheyl ve Nevbahar» adlı eserin şu mısraında gelmiştir.

«Geliyser bilirim tama nevbahar» (*)

Şu beyitte dahi gelmiştir.

«Dileriysem atası vermeyiser»
«Dilegüng elimize girmeyiser» (**)

*Ser*li, *sar*lı şekillerden başka «Süheyl ve Nevbahar» da *cek*li, *cak*lı şekiller dahi görülmektedir; bu şekil istikbal kalıbı olmaktan ziyade «zamanda şart» anlamını bildirmektedir.

«Heman lahze unuttular korhuyu»
«Kişi öğrenicek neter korhuyu» (***)

Sekizinci hicrî asrın başlarında yazılmış olan «Garipname» adlı kitapta da istikbal şekli *ser*li *ve sar*lıdır. Nitekim şu beyitte gelmiştir.

«Anda varup noluysar gelmez dile»
«Ademi oldur ki bu remzi bile» (****)

«Garipname»de dahi *cek*li, *cak*lı kalıplar «zamanda şart» anlamı yerinde kullanılmaktadır.

«Bu gez adamdan olıycak mutlaka»
«Diriliben vasl olıysar ol Hakka» (*****)

Ser, sar edatının aslı:

Önceden «zamanda şart» anlamına gelirken sonra istikbal edatı olarak kullanılan *ser* ve *sar* edatının aslı iki kelimeden yuğrulmuş olsa ge-

---

(*) Tamamen bilirim yeni bahar gelecek.
(**) İstersem atası vermiyecek, dileğin elimize girmeyecek.
(***) Hemen o dakika korkuyu unuttular, insan hakikati öğrenince korkuyu neyler, korkmaz..
(****) Ahirete varınca ne olacak dile gelmez... İnsan odur ki bu remzi bilsin.
(*****) Bu kere adam tarafını tuttuğunda mutlaka dirilip hakka erecektir.

rektir. Kelimenin ilk parçası *si*, ikinci parçası *er* olmalıdır. Bu edat doğrudan doğruya fiil kökünе (emri hazıra) eklenmeyip eski istikbal kalıbı olan ve sonuna *a* yahut *e* gelen fiile eklenir ve bu seslerden sonra bir de *y* harfi getirilirmiş..

Ser, sar gibi *si* dahi istikbal edatı olarak kullanılmıştır. Nitekim «Dede Korkut» kitabında, «Salurkazan» hikâyesinde «*Dedemin üçünü bulursam, sen ikisini bulur musun?*» *dedi; Dede Korkut, «Beli Hanım bulasıyam dedi»* denilmektedir. İşte bu son cümlede «*bulasıyam*» sözü istikbal anlamınadır. «*bulacağım*» demektir.

13 üncü asrın başlangıçlarında yaşamış olan Hekim Ata Bakırganî bir nazmında şöyle demiştir :

«Adam oğlu ölgüsü»
«Kara yire girgüsü»
«Kim yahşıdır, kim yaman»
«Anda malûm bolgusu..»

«Ferhenknamei Sadi» tercümesinde altıncı sahifede şu beyitte dahi böyle gelmiştir:

«Cihan çünkü baki kalası değül»
«Vefa bulmaz andan ne sultan, ne kul»

Ferhenkname'nin bir çok yerlerinde istikbal şekli çok kerre *si* ile geçmektedir. Bununla beraber *ser*'li, *sar*'lı şekiller dahi vardır. 21 inci sahifedeki beyitte böyledir:

«Çalışta gözetgil kaçacak yeri»
«Ne bilmeğe yarar nolıysar çeri»

Görülüyor ki *si* edatı vaktiyle istikbal edatı olarak kullanılmış iken sonraları «dilek, arzu ve dua» edatı olmuştur. Nitekim bugün «*Allah canını alası, yerlere batası*» gibi sözlerde dua ve arzu anlamı vardır. Bununla beraber bu şekilde vücup anlamı dahi vardır; «*yıkılası ev, geberesi adam*» sözleri «*yıkılması gerekli olan ev; gebermesi lâzım olan adam*» demektir. Gerek istikbal gerek arzu ve dua, gerek vücup anlamları birbirine kaymakta ve karışmaktadır. Şu aşağıdaki beyitte her üç anlam dahi alınabilir.

«Şaşkın oldur malın verir veresi»
«Kafesteki kuşu salır gelesi»

İlk Osmanlı metinlerinde *serli, şarlı* şekiller çok görülmektedir. Süleyman Çelebi'nin Mevlüd'ünde «toğıysardir senden evvel hulki hasen» denilmiştir ki «doğacaktır» anlamınadır.

Yazıcıoğlu'nun meşhur «Muhammediye» adlı eserinde de istikbal şekli hep böyledir; nitekim şu beyitte gelmiştir:

«Bu lûtfu göricek ol nuru âzam»
«Ki andan olıysar bu cümle âlem.»

Bugün bizim istikbal edatı olarak kullandığımız *cek, cak* Osmanlıların ilk devirlerinde «zamanda şart» edatı gibi kullanılmış.

Dokuzuncu hicrî asrın ortalarında yazılmış olan metinlerde *cak*lı, *cek*li fiiller yalnız şart anlamına kullanılmış olmayıp ayni zamanda «zaman zarfı» olarak ta kullanılmıştır. «Acaibülmahlûkat» adlı kitapta gelmiştir: «*Rebiulevvel olıcak sefere çıktılar*».

Füzuli'de istikbal şekli *ser*li *sar*lı olmadığı gibi, *si* ve *sı*lı dahi değildir; Füzuli «Hadikatüssuadâ» adlı eserinde şöyle demektedir: «*Aya ol mazlumun bu zalimlerle ahvali niye müncer ola ve gâh kendü evlâdı endişesinde idi ki âya bu gurbette anların riayetlerin kim ide? ve gâh kendü fikir ider idi ki âya benim keyfiyeti halim ne suret bula?*». Buradaki *ola* ve *bula* kelimeleri *olacak* ve *bulacak* anlamına istikbal fiilidir. Şüphesiz bu şekil Divanü Lûgat'teki *gay*lı ve *gey*li şeklin kısalmışıdır.

Müyessiretül-ulûm (*)

Hicretin 973 üncü yılında Bergamalı Kadri adında bir zat tarafından yazılmış bulunan «Müyessiretül-ulûm» adındaki Türk gramer kitabında müstakbel *bile, ola* şeklinde geçmekte ve şu şekilde çekilmektedir :

Bile, bileler; bilesin, bilesiniz; bileyim, bilevüz; nefi şekli de şöyle gösterilmektedir: *bilmiye, bilmiyeler; bilmeyesin, bilmeyesiniz, bilmeyeyim, bilmeyevüz....*

Yukarıda dahi söylemiş olduğum üzere bu şekil Divanü Lûgat'in *gay*lı, *gey*li şeklinin kısaltılmışından başka bir şey değildir.

«Müyessire» sahibi bir yandan istikbal şeklinin «emri hazırın sonuna *e* yahut *a* getirilerek yapıldığı»nı söylerken bir yandan da *ser* ve *sar*lı şekillerden bahseder ve «*geliyser, buluysar*» gibi kalıpların «istikbal fiili» olduğunu yazar. Şu halde o devirlerde iki türlü istikbal şekli varmış. Birisi «ola, gele» gibi sonuna *a* veya *e* gelen şekil... Öbürü de sonu *ser*li veya *sar*lı şekil....

Ayni zamanda *cak*lı *cek*li şekiller de yavaş yavaş bu işi görmeğe başlamışlar. Nitekim «Müyessire» sahibi *cek* ve *cak* edatından bahseder-

(*) Kitabın sonuncu gözden geçirme işini bitirdim; pek yakında Kurumca bastırılacaktır.

ken şöyle demiştir: *Türkî dilde «bilicek» derler, ne kast eylerler? Cevap verip deriz ki «bile» müstakbeldir; «cek» ismi mersuldür; takdiri kelâm şol zaman ki kişi o zamanda ilmi bile ve anlaya.* Dolambaçlı yoldan bu şeklin de müstakbel anlamına geldiği söylenmiş oluyor.

Bundan sonra «Müyessire» sahibi Kadri Efendi, *geldiği, gittiği* gibi kalıpları anlatırken «*lâkin*» k *burada yalnızcak ismi mevsuldür; amma müstakbelde* c *ile biledir; yiyecek, içecek gibi... Pes bu tahkikten anlaşılır ki yalnızcak* k *mazide müstamel imiş;* c *ile* k *müstakbelde müstamel imiş.*» Bu parçadan anlaşılan şudur: *Geldiği, gittiği* gibi kelimelerde *k* harfi «sıla edatıdır ve mazi sıygasına gelmiştir; *c* ile *k* birleşerek, *cek* şeklini alırsa geldiği fiil müstakbel olur.

Bununla beraber «Müyessire» sahibi *cekli* veya *caklı* şekillerin istikbal anlamına geldiğini sezmiş ve fakat bunların açıkça - *ser*li, *sar*lı şekiller gibi - anlamı bildiğini söylememiştir. Burası anlaşıldıktan sonra diyebiliriz ki : o devirlerde halk dilinde istikbal anlamına kullanılmaya başlanmış olan *cak*lı, *cek*li şekiller henüz kitaba geçmemiş, kurala sokulmamış; kitaplarda eski şekiller ve kurallar yaşamakta bulunmuştur.

«Müyessire»de *cak*lı, *cek*li şekillerin daha eski zamanlarda olduğu gibi şart anlamına geldiği dahi görülmektedir. Bir beyti çözümlerken «*sazende sazı elden bırağıcak kime tabi olsun*» demiştir. Burada «bırağıcak» kelimesi «bırağınca» demektir; buna «zaman şartı» demek çok doğru bir şey olur.

1790 tarihinde İstanbulda Fransız Elçiliği basımevinde basılmış olan «Elements de la langue turque» adlı eserde *ser*li ve *sar*lı şekillerden hiç bahis geçmez. Zaten o çağlarda yazı dilinde dahi bu şekil kullanılmaz olmuştu. Bununla beraber hicrî 1299 senesinde İstanbul'da basılmış olan «Kıstasül-Beyan» adlı eserde *ser*li *ve sar*lı şekilden bahsedilmiş ve bu edat istikbal edatları arasında sayılmıştır. Kitabın 20 nci sahifesinde *iyser* edatını anlatırken «müstakbel müekkidün nisbe edatı» demiş ve kitabın sonlarına doğru şekli çekmiştir (tasrif etmiştir).

«Kıstas» sahibine göre, istikbal üç türlüdür :

1 — *Müstakbel mercüvün nisbe*: yazarım, bakmaz gibi..
2 — *Müstakbel meczumün nisbe*: söyleyeceksin, anlayacak gibi..
3 — *Müstakbel müekkidün nisbe*: ediysen, olıysan gibi..

Kıstas sahibinin zamanından çok önce bu *ser*li ve *sar*lı şekil ölmüş olduğu halde yaşar gibi göstermesi, eski yazı dilini bırakmamasından ileri gelmiş ve «Müyessiretül-ulûm»u görmüş olmasından ileri gelmiş olabilir.

Aslı *çağ* kelimesinden gelmiş olan *cak, cek* bugün dilimizin çok güzel ve kullanışlı bir edatıdır. İstikbal edatı, Orhun yazıtlarının dikildiği sıralarda (8 inci asırda) *dacı* ve *deci,* Kutadgu-Bilig ve Divanü Lûgat devrinde (*gay, gey*), Osmanlıların ilk devirlerinde *ser, sar* olmuş; Osmanlıların orta devirlerinde *a, e* bu işi görmüş, daha sonraları *cak* ve *cek* yavaş yavaş şart anlamından uzaklaşarak istikbal edatı halini almış, artık bu son devirde *bile, gele* gibi şekiller istikbal fiili olmaktan büsbütün çıkmış, dua, dilek, arzu anlamına gelmiş; *ser*li, *sar*lı fiiller de unutulmuş, *cak*lı ve *cek*li şekiller kullanılır olmuştur.

*Cak*lı, *cek*li şekillerin istikbal anlamına gelmeye başladığı sıralarda, bu şekil, yerine göre «zamanda şart» anlamına da gelirmiş; yüz senedenberi «zamanda şart» anlamına gelen *gelecek, olacak* gibi kalıpların şekli değişmiş, kelimenin sonundaki *k* düşerek *s* harfinden evvel bir *n* harfi gelmiş; *olucak*, o l u n c a ; *gelecek*, g e l i n c e kılığını almıştır. (*)

Gerek *sar*lı, *ser*li, *gerek cak*lı, *cek*li kalıplar ancak batı türkçesinde istikbal fiili anlamında kullanılmıştır. Doğu Türkçesinde eski devirlerdenberi *ser*li, *sar*lı şekiller var idise de bu şekillerin şart anlamına geldiğini yukarıda söylemiştik; nasıl ki *cak*lı, *cek*li şekiller de böyle olmuştur.

Her ne kadar batı Türkçesinde olduğu gibi bugün kuzay Türkçesinde, Kazanda, Kırımda, Başkırdistanda dahi *cak*lı *ve cek*li fiiller kullanılmakta ise de bu kullanış İstanbul'un tesirinden ileri gelmiştir. Çünkü çarlık devrinde İstanbul basınının hemen hepsi Rusya'ya ve Turan'ın her tarafına gitmekte idi. İşte bu yüzden bizim *cak*lı, *cek*li fiil kalıplarımız da oralara kadar gitmiştir. Bununla beraber o ülkelerin Türkleri istikbal şekli yerinde en çok *gay*lı ve *gey*li kalıpları kullanırlar.

Başka Türk Uluslarının dillerinde istikbal edatı:

Uygurca'da istikbal edatı, tıpkı Divanü Lûgat'in anlattığı üzere *gay* ve *gey*dir. Nitekim «Aybetül hakayık» ta (sahife 91 de) şu mısrada gelmiştir:

«Anın tüşi bolgay bu sözünün azı» (**)

(*) **Gelince, olunca** kelimelerinde görüldüğü üzere Türkçede bazıkere **ci** ve **ce** edatlarından evvel söyleyişi güzelleştirmek için bir **n** harfi getiriliyor. Nitekim Niğde'de «Kaya Ardıncı» diye bir söz vardır. Yazın «Kaya ardı» adı verilen bağlara göçenlere verilen bir addır. **Ard** kelimesiyle **ci** edatı arasına bir **n** girmiştir.

(**) Bu sözün faydası onun hissesi olacaktır.

Kutadgu-Bilig'de dahi istikbal şeklinin *gay*lı ve *gey*li fiiller olduğunu yukarıda görmüştük.

«Codex Comanicus» ten anlaşıldığına göre 13 üncü asırdan kalmış olan Kuman metinlerinde istikbal şekli hep *gay*lı *ve gey*li kalıplardır.

Hicretin 8 inci asrının başlarında Mısır'da yazılmış olan «Elidrak Lilisanül Etrâk» adlı eserde istikbal *torga, gelge* şeklinde olduğu görülmekte ve kitabın 129 uncu sahifesinde *gelgeysin* ve *gelgesin* şekillerinin müstakbel olduğu yazılmaktadır. Bu kitaptan az evvel yazıldığı sanılan İbnü Mühenna'nın «Hilyetül İnsan ve Hilyetül Lisan» adındaki eserinde istikbal şeklinin köke *gay* veya *gey* getirilerek yapıldığı söylenmekte, sondaki *y* harfinin düşebileceğine de işaret olunmaktadır. «Elkavanin-elkülliye lizabti-el-lügati el türkiye» adlı eserde dahi istikbal şekli *gay* ve *gey* ile gelmektedir; *batgay, tatgay, yegey içgey* gibi.

1451 tarihinde istinsah edilmiş bulunan «Kitabü bülgatül müştakı fi lügatit Türki vel Kıfcakı» da tam bir istikbal şekli gösterilmemiştir. Çünkü bu kitap bir kural kitabı olmaktan ziyade bir lûgat kitabıdır. Bununla beraber *cak* ekinden bahs edilmekte ve bunun kelimenin sonuna geldiği söylenmekte, *turıcak, oturdıcak* gibi şekiller örnek getirilmekte ve «turdığında, oturdığında» anlamlarına geldiği yazılmaktadır. Buna göre *cak* edatındaki zaman anlamı gösterilmiş oluyor. O vakitlerde ve o yerlerde bu edat «istikbal» anlamına gelmediği için böyle bir mana gösterilmemiştir.

Fransız Bilginlerinden sayın Jean Deny Türk grameri üzerine yazdığı kitabının 624 üncü sahifesinde *ce* edatının zaman anlamına olan *çağ* dan gelmiş olduğunu bildirmektedir. Yine bu kitapta doğu Türkçesinde *orakcak* kelimesinin *orak zamanı biçencak* kelimesinin *biçme zamanı* anlamlarına geldiği gösterilmektedir.

«Elidrakü lilisani Etrâk» eserinin 153 üncü sahifesinde *cak* edatının *vakit* anlamına geldiği söylenmiş ve «sancar *turıcak*» sözü örnek getirilmiştir. «Sancak *turunca, durduğu zaman*» demektir.

16 ıncı asrın başlarında Filippo Argenti adında bir İtalyan Türk dili üzerine yazdığı eserinde *cak*lı fiillerin istikbal anlamına geldiğini yazmıştır.

Çağataycada da istikbal edatı *gay* ve *gey*dir; nitekim Mir Ali Şir Nevai'nin İstanbul'da basılmış olan «Mahbubülkulûp» adındaki eserinde şu yolda gelmiştir: (Sahife 80) «*Eğer siznin hatırınız uçun alsam menge talim kılın kim anı ni kılay* ve *kayda koygay*». Bu parçadaki *kılay* ve

koygay kelimeleri istikbal anlamınadır; «*Sizin hatırınız için alırsam bana öğretiniz ki onu (parayı) ne yapacağım? nereye koyacağım*» demektir.

Bununla beraber bu şekil her zaman Çağataycada istikbal olmayıp yerine göre istikbal, yerine göre dilek ve arzu, yerine göre de hal anlamına gelir.

Yakutçada hal istikbal şekilleri ayrı değildir; ikisi de bir kalıpla söylenir; bizim «müzari» dediğimiz şekil her iki anlamı da bildirir ve yerine göre ayırt edilir; «*asaben*» sözü hem «*asarım*» hem de «*asacağım*» demektir.

Altay Türkçesinde ve Kırgızcada dahi hal böyledir; müzari kalıp, yerine göre hal, yerine göre istikbal anlamına gelmektedir. «*bararmın, bararsın, barar*» denir.

İşbu saydığım diyeleklerden başka, bütün kuzay ve doğu Türkçesinde de hal böyledir. Müzari kalıbı hem hal, hem de istikbal anlamında kullanılır; sözün gelişi ile anlam ayrılır.

Yukarıdanberi görüldüğü üzere bin yıldanberi Türkçemizde istikbal edatı 7 şekil değiştirmiştir.

1) *dacı, deci*: boldacı, bildeci.
2) *gay, gey*: bolgay, bilgey.
3) *a, e*: ola, bile.
4) *-r* (müzari kalıbı): olur, bilir.
5) *si, sı*: olası, bilesi.
6) *ser, sar*: olıyser, biliyser.
7) *cek, cak*: olacak, bilecek.

Bu saydığım değişmelerin hemen hepsi dilin kendi yapısına uygun bir şekilde olmuş, köke eklenen edatlar hep Türkçenin özünden gelmiştir. Olgunlaşma kanununa uygun olarak dilimizdeki istikbal edatı çok güzel ve kullanışlı bir şekil almıştır.

Son söz olarak şunu söylemek ister ki Türk dili baharını bekleyen bitek bir bahçeye benzer; onu güneşli, ılık ve yağışlı bir bahar, özenli bir bakım, umulan ve beklenen yüksekliğe götürebilir. Bu, bizim elimizdedir. Yoksa, islâm kültürüne girerken yaptığımız gibi, batı kültürüne girerken de dilimizi işletmezsek ve genişletmezsek çok yanlış bir yol tutmuş oluruz.